

Др Момчило Павловић*
Павле Павловић**

DOI: 10.51204/Zbornik_UMKP_25136A
Оригинални научни рад

РЕВОЛУЦИОНАРНО СУДСТВО У СРБИЈИ 1944-1945. – СУД ЗА СУЂЕЊЕ ЗЛОЧИНА И ПРЕСТУПА ПРОТИВ СРПСКЕ НАЦИОНАЛНЕ ЧАСТИ

Апстракт: У раду се анализира успостављење и рад Суда за суђење злочина и преступа против српске националне чести. Овај специјални суд, је на подручју Србије без Војводине и Косова и Метохије, функцисирао и радио око 8 месеци од 11. новембра 1944. до краја јуна 1945. У околностима преузимања власти од победничкој народноослободилачкој војсци имао је за циљ кажњавање оних преступника који нису захваћени великим шаласом шерора или санкционисани од других судова и органа власти а који нису могли бити преширани као ошворени сарадници окупиатора. Поред овог постојао је и Суд за суђење злочина и преступа Војводине и судови чести на Београдском универзитету, Економско-комерцијално школи, Народном позоришту и другим институцијама. Суд за суђење злочина и преступа против српске националне чести доносио је извршне пресуде, које су, поред губитка српска националне чести могле бити и осуда на лажи или тежи принудни рад на одређени временски период, и по правилу, казна конфискације имовине.

Кључне речи: Србија, суд, српска национална част, одлука, пресуда.

1. ВОЈНО-ПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ

Партизански продор у Србију, улазак јединица Црвене армије на југословенско подручје и њихова заједничка дејства у јесен 1944. окончали су

* Редовни професор Факултета за дипломатију и безбедност, Универзитет Никола Тесла, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2538-9556>, momcilo.pavlovic@fdb.edu.rsm.

** Истраживач сарадник, Институт друштвених наука Београд, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1514-4392>, ppavlovic@idn.org.rs.

илузије свих осталих политичких и војних групација о томе да ће се Југославија спасити комунизма, а да ће се Србија, као традиционално монархистичко упориште, супротставити партизанском покрету. Масовним и снажним налетом Црвене армије и Народно-ослободилачке војске отпочело је ослобођење територија источне и централне Србије и престонице Београд октобра 1944. У тек ослобођеним местима одмах су успостављени као легални органи власти народно-ослободилачки одбори нуклеуси нове власти.

Улазећи у градове и села, а посебно у Београд,¹ опијена славом победе, али и осећањем мржње, беса и освете, нова партизанска власт уносила је истовремено и радост и жалост, страх и наду, несигурност и неизвесност.

Стари административни апарат нова власт је „чистила“ хапшењима, отпуштањем са посла и ликвидацијама. Изузетан револуционарни радикализам нова власт је показала према носиоцима поражених политика и идеологија, односно према оним групацијама које су означаване као буржоазија а посебно према припадницима војних формација. Истребљивање „домаћих издајника и народних непријатеља“ био је главни задатак. Узнемирујући гласови о масовним хапшењима, ригорозним пресудама и тајним вансудским ликвидацијама које је вршила тајна полиција ОЗН-а (Одељење за заштиту народа), стигли су и до британског парламента. Револуционарни терор ослободилаца унео је општи страх, личну и имовинску несигурност становника земље. *Тићо је према писању једној америчкој обавештајца „организовао и политичку полицију и систем шпијунаже састављен од најлојалнијих присиљаница који са фанатичним жаром траже њихове унутрашње политичке непријатеље и одводе их не обазирјући се на право које је основа сваке истинске демократске владе.“*²

1 У заповести маршала Стаљина ослободиоцима Београда и у заповести маршала Тита генералу Дапчевићу, команданту армије западне Србије, наводи се да су после седам тешких и крвавих бојева 20. октобра 1944. јединице НОВ, „раме уз раме с јединицама херојске Црвене армије, ослободиле Београд.“ У заповести маршала Стаљина пише: „Трупе Трећег украјинског фронта заједно са трупима НОВ после упорних бојева завршиле су уништење немачког гарнизона у граду Београду и данас, 20. октобра, ослободиле од немачких освајача престоницу савезнице нам Југославије“. У свом рапорту генерал Дапчевић оцењује да је извршена историјска заповест „борећи се раме уз раме с јединицама херојске Црвене армије...“. У честитци премијера британске владе Черчила Титу наведено је да су „снаге нашег совјетског савезника заједно с вашим ослободиле Београд“. У поздраву маршалу Стаљину Тито изражава захвалност Стаљину као врховном команданту велике ослободилачке армије, „која је заједно са НОВ с неувјероватном брзином ослободила Београд“. – *Политика*, 28. октобар 1944.

2 Марта 1945. у Доњем дому британског Парламента постављено је посланичко питање о броју Југословена којима је суђено од стране „специјалних антифашистичких и војних судова“. Форин офис је затражио одговор од свог амбасадора из Београда. Он је навео само објављене податке према којима је у Србији осуђено на смрт 165 а у Војводини 75 лица, доста лица је осуђено на робију, војни судови суде цивилима и др. У вези са овим амбасадор Стивенсон је разговарао са

Революционарно судство пратило је и било моћно средство револуционарних промена које су се састојале у преузимању власти и успостављању нових органа и институција власти. Са већ припремљеним одлукама о формираним војним судовима и одлукама о Народноослободилачким одборима, приликом уласка у села и градове одмах је успостављен нови систем власти. Паралелно са оснивањем Народних одбора основних органа власти на локалном нивоу, формирана су Одељења за заштиту народа (ОЗНА), који су већ имала припремљене спискове означених тзв. народних непријатеља, издајника народа, реакције и слично. Ти органи ОЗНЕ у првим месецима после уласка у градове и села сејали су страх вршећи тзв. чишћења, у ствари осветничке ликвидације стварних или профилисаних народних непријатеља. Плакати истакнути на јавним местима о лицима осуђеним на смртне казне поред Београда истицани су и у другим местима Србије, а многа места егзекуције и сахране нису била позната. Иако је формирана посебна комисија за истраживање злочина ослободилаца, оформљена база страдалих, објављена бројна документа укључујући и пронађене књиге стрељаних, написано неколико истраживачких радова, још увек нису на прави начин систематизовани подаци о укупном броју страдалих, а посебно о броју вансудски ликвидираних лица у Србији од органа и јединица нове власти.³

2. УСТАНОВЉЕЊЕ СУДА ЗА СУЂЕЊЕ ЗЛОЧИНА И ПРЕСТУПА ПРОТИВ СРПСКЕ НАЦИОНАЛНЕ ЧАСТИ

Суд за суђење злочина и преступа против српске националне части је специјализовани суд, ако се уопште може сврстати у категорију судова, који је на подручју Србије без Војводине и Косова и Метохије, егзистирао и радио око 8 месеци од 11. новембра 1944. до 28. јуна 1945. Формиран је једном одлуком на брзину конституисане и углавном од кооптираних представника из свих округа Србије – Велике антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије (АСНОС), која је заседала у Београду новембра 1944. са задатком легализације свих одлука Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије (АВНОЈ) и других тековина народноослободилачке борбе. Оваква скупштина АСНОС, тј њено председништво, на челу са Петром Стамболићем, донело је 11. новембра 1944, поред других одлука, и **Одлуку о установи суда за суђење злочина и преступа против српске националне части.**⁴

Е. Кардељем, који му је обећао тражене информације што је могуће пре, али је негирао постојање концентрационих логора., Ђ. Трипковић, *Прилике у Југославији и Велика Бриђанија 1945–1948*, Институт за савремену историју, Београд 1990, 32.

3 М. Pavlović, „„Zločini oslobođioca“ – zadatak srpske istoriografije visokog prioriteta“, *Istorija 20. Veka*, Београд, 3/2010, 9–23.

4 Одлука Претседништва АСНОС-а о суду за суђење злочина и преступа против српске националне части, Претседништво АСНОС-а, Београд, 1944.; Одлука о установи Суда за суђење злочина и преступа против српске националне части,

Разлози за установљење суда наведени су у уводу ове одлуке у којој стоји: „У време када је Србија била под фашистичком окупацијом, када је српски народ пролазио најтеже године своје историје, у време кад су најбољи синови и кћери српског народа с оружјем у руци и свима средствима водили непоштедну борбу против окупатора, бранећи слободу свог народа и част српског имена, када се српски народ борио на живот и смрт са фашистичким окупаторима, нашли су се у српском народу капитуланти и изроди који су, било из личне или социјалне себичности, било из кукавичлука, на овај или онај начин сарађивали са окупатором, служили у његовом апарату или му чинили услуге разних облика. На тај начин они су издали свој народ и укаљали своје национално име и част. Обнављајући своју ослобођену земљу, српски народ не може оставити без казне ове злочине и преступе којима су њихови починитељи нанели штету и срамоту српском народу.“

На основу ове констатације Велика антифашистичка народно-ослободилачка скупштина Србије донела је Одлуку којом се:

1. Установљава специјални Суд за суђење злочина и преступа против српске националне части, који ће преко својих одељења на целој територији Србије судити сваком лицу које је за време непријатељске окупације починило злочин или преступ против српске националне части.
2. Овај Суд судиће за оне злочине и преступе учињене против националне части који се не могу квалификовати као велеиздаја или као помагање окупатору у вршењу ратних злочина.
3. Суд за суђење злочина и преступа против српске националне части судиће на казну губитка националне части, која у себи укључује губитак грађанске части; на казну лаког или тешког присилног рада и на казну конфисковања имовине. Губитак националне части може бити времен или доживотан, а казна присилног рада може бити највише до десет година.
4. У случају да се у току испитивања дела утврди да се ради о тежем злочину који тражи смртну казну, Суд за суђење злочина и преступа против српске националне части огласиће се ненадлежним и упутити кривца надлежном суду.
5. Антифашистичка скупштина народног ослобођења Србије, односно њено председништво издаће потребне законске одлуке, у којима ће се ближе одредити кривице које ће судити Суд за суђење злочина и преступа против српске националне части, уређење суда и поступак.
6. Суд за суђење злочина и преступа против српске националне части бира Велика антифашистичка народно-ослободилачка скупштина и састоји се од 27 чланова.“ Судови са истом наменом али под различитим именима основани су у свим републикама.⁵

Службени гласник Србије, бр. 1/45 од 24.2.1945. године. (Ова одлука је обнародована и ступила на снагу 12 новембра 1944 год.).

5 Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења Хрватске (ЗАВНОХ), као врховно законодавно и извршно народно представничко, односно највише

Скупштина је изабрала 27 лица за чланове суда од којих 11 земљорадника, 2 учитеља, 2 радника, 2 чиновника, и једног студента, једног судије, једног адвоката, једног професора, једног столара, једног пуковника, једног инжењера и двојицу без наведеног занимања. Од 27 само је једна жена изабрана у састав овог суда.⁶ За судове по окрузима било је потребно да Окружни НОО одбори Председништву АСНОС-а предложи 10 лица, од којих су пет били у редовном сазиву и са финансијским припадностима а осталих пет су били резерва. У Београду у Суду за суђење злочина и престапа против српске националне части били су изабрани асистент на Универзитету, радник, члан одбора ЈНОФ-а, домаћица, професор, кројач.⁷

телo државне власти Демократске Федералне Хрватске (ДФХ), донело је 24. априла 1945. Одлуку о заштити националне части Хрвата и Срба у Хрватској. Од тога дана почињу с радом и судови за заштиту националне части Хрвата и Срба у Хрватској који су радили до 8. септембра 1945. године, када Председништво Народног Сабора ДФ Хрватске донело Закон о изменама Одлуке о заштити националне части Хрвата и Срба у Хрватској, а њихове преостале задатке преузимају надлежни окружни народни судови. На подручју Хрватске судови за заштиту националне части Хрвата и Срба организовани су у седиштима округа и било их је укупно 16. М. Grahek Ravančić, „Sudovi za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj – tisak i propaganda o sudovima 1945. godine“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 65/2023, 322.

- 6 Изабрани су, 1. Милан Бошковић, земљорадник из Пирота; 2. др Милан Прелић, судски приправник из Губетина, 3. Светозар Милосављевић, земљорадник из Дражња; 4. Милисав Милосављевић, земљорадник из Чачка; 5. Петар Младеновић, земљорадник из Црне Траве; 6. Живојин Љубичић, учитељ из Завлаке; 7. Живојин Петровић, професор из Аранђеловца, 8. Милован Крчић, адвокат из Лесковца, 9. Борисав Алексић, судија из Неготина; 10. Ђорђе Милутиновић, земљорадник из Смиљана; 11. Новак Солдатовић, земљорадник из Смиљана; 12. Богољуб Стојановић, студент из Прежана; 13. Деспот Стевановић, учитељ из Врања; 14. Божидар Миладиновић, земљорадник из Сићева; 15. Димитрије Лазић, столар из Лознице; 16. Ратко Петровић, радник из Ивањице; 17. Лаза Савићевић, пуковник из Београда, 18. Светолик Дреновац, начелник управе Монопола у Београду; 19. Драгослав Ђорђевић, радник из Смедеревске Планке; 20. Драгослав Мутаповић, инжењер из Београда; 21. Радослав Чолић, сељак из среза рачанског; 22. Костадин Лукић, земљорадник из Поповића; 23. Драго Секулић, земљорадник из Лознице; 24. Бранко Јаковљевић, земљорадник, 25. Милан Дракулић, чиновник из Београда; 26. Персида Димић, из Топлице и 27. Божидар Дамјановић из Младеновца. *Заседање Велике антифашистичке народноослободилачке скупштинe Србије 9-12. Новембар 1944.* Београд, 1945, 121.

Одлуком Председништва АСНОС-а о именовању чланова Суда за суђење злочина и престапа против српске националне части од 24. Јанура 1945. из здравствених разлога ослобођени су дужности Живорад Љубичић, учитељ из Завлаке и Богољуб Стојановић, судијски приправник из Прежана, а именовани су Ранко Шошић и Миодраг Стојић. *Службени гласник Србије*, 17.03.1945.

- 7 У јуну месецу 1945. као службеницима Суда српске националне части за град Београд плате су добили 1, др Милан Прелић, секретар суда и судија; 2. Миодраг Д Стојић, председник Првог већа; 3. Миодраг Станковић, председник Другог већа,

Ова одлука АСНОСА конкретизована је другом **Одлуком Суда за суђење. злочина и преступа против српске националне части.**⁸

Према овој Одлуци у члану 1. стоји да се“ Злочинима и преступима против српске националне части, у смислу ове Одлуке, сматрају сва она дела којима се штети или може штетити угледу и части српског народа и његовој борбеној отпорној снази, уколико та дела не спадају у велеиздају и помагање окупатора у вршењу ратних злочина. Та дела представљају злочине или преступе према тежини повреде националне части и последицама које из њих проистичу или могу проистећи“.

...Тако ће се узети за злочин односно преступ:

- а) Политичка, пропагандна, културна, уметничка, привредна, правна, административна и друга сарадња са окупатором или/ домаћим издајницима,“ Као облици таквих сарадњи, сматрани су: „учешће у издајничким, политичким и војничким организацијама или помагање таквих; писање односно потписивање, штампање, растурање књига, брошура, чланака, прогласа или летака, којима се оправдавала окупација односно осуђивала народноослободилачка борба, непосредна или посредна дојава неког лица; која је имала или могла имати за последицу опасност по достављено лице, стављање свог привредног предузећа у службу окупатора, важнији рад у привредној организацији односно предузећу које користи окупатору; обављање, лиферирација за рачун окупатора, заступање интереса, окупатора, пред судовима, служење у полицијском и чиновничком апарату на месту нарочито важном за окупатора.
- б) Свако одржавање присних и пријатељских односа са припадницима окупаторске војске и власти.
- в) Кривице по положају одговорних лица из државне управе, које се састоје у пропуштању улагања дужних напора да не дође до срамног пораза и капитулације Југославије у 1941. године.⁹

Посебно је занимљива одредба у којој стоји да ће за дела из члана 1 и 2 ове Одлуке извршена од лица других народности настањених у Србији суде војни судови, што значи да су само лица српске националности могла бити процесуирана пред овим судом п логици да српску националну част нису могли изгубити припадници других етничких народа и етничких група, без обзира што су чинили инкриминисана дела.¹⁰

4. Олга Благојевић, судија; 5. Илија Илић, судија; 6. Алекса Секулић, судија; 7. Андрија Вујасиновић, судија; 8. Петар Омчикус, судија, 9. Бранислав Богичевић, секретар друг већа, 10. Слободанка Пударић, секретар Првог већа; 11. Бранислав Бесник, чиновник 10-те групе. М. Митровић, *Српска национална части пред законом 1945*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2007, 28.

8. Одлука о Суду за суђење злочина и преступа против српске националне части, "Службени гласнику Србије", бр. 3/45 од 10.3.1945. године. Ова је Одлука обнародована и ступила на снагу 19 децембра 1944. године.

9. *Ibid.*, члан 2 Одлуке.

10. *Ibid.*, члан 3 Одлуке.

Одлуком су прописане врсте казни: а) губитак националне части, као редовна казна, б) казна лаког или тешког присилног рада и в) конфискација имовине у корист државе.

Губитак националне части могао је бити привремен или доживотан, а казна присилног рада могла је бити највише до десет година.

Казна губитка националне части састојала се од искључења из јавног живота, лишавање права вршења јавних функција, губитка свих грађанских права и свих оних повластица које српски грађани уживају, као што су пензије, социјална давања и слично.

Одлуком је предвиђено да ће се казна конфискација имовине, као потпуна или делимична, изрицати увек ако је у питању кривично дело против српске националне части којим се ишло на лично богаћење, или кад се теже вређала част српског народа и његова борбена снага. Приликом конфискације имовине окривљеног водиће се рачуна о његовој незбринутости ужој породици.

Уз редовну казну губитка националне части могу доћи и остале казне. Ако суд нађе да се појављује теже кривично дело од предвиђеног овом Одлуком кривац ће се упутити надлежном суду.¹¹

Посебни чланом је предвиђено да кривице из ове Одлуке не застаревају.

У посебном делу Одлуке уређени су устројство суда и поступак пред судом. Суд за суђење злочина и преступа против српске националне части је независан у своме раду а чланови суда су одговорни Антифашистичкој скупштини народног ослобођења Србије. Председника и секретара суда именује Председништво АСНОС-а из реда на Скупштини изабраних судија. Пословима суда руководи председник суда кога у раду помаже секретар суда. Председник и секретар потписују све одлуке, уколико нису у питању пресуде.

Суд врши судску власт у већу од петорице судија. Судска већа су покретна а суде по правилу у седиштима окружних народноослободилачких одбора у унапред од суда одређеним судским данима. Члан суда са територије округа по правилу улази у веће које суда у том округу. Образовање и распоред већа врши председник суда. Већу председава један од судија. изабран од самог већа. Свако веће има секретара, кога из редова правника поставља Председништво АСНОС-а. Секретар већа води записнике судских расправа, помаже при изрази судских одлука, и обавља административне послове под надзором председника већа, а у самом већу има само саветодавни глас.¹²

Неколико чланова Одлуке регулисало је питање изузећа судија (не може радити као судија лице које је сродству или таквом личном односу који би могао да доведе у сумњу његову судијску непристрасност), надлежност суда (према целисходности суд ће сам одредити своју месну надлежност), суђење у одсуству и дуга питања.

11 *Ibid.*, члан 4 Одлуке.

12 *Ibid.*, чланови 6, 7, 8, 9 Одлуке.

Суд покреће поступак на пријаву Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, органа Одељења заштите народа за Србију, војних судова, редовних Народних судова, по сопственој иницијативи или по пријави приватних лица. Председништво АСНОС-а поставља народног тужиоца при суду из реда правника и његове заменике при појединим већима. Народни тужилац при суду саглашава рад његових заменика при појединим већима. Народни тужилац односно његов заменик води истрагу прикупљањем свег доказног материјала како оптужбе тако и одбране као саслушањем окривљеног, сведока итд...

Народни тужилац односно његов заменик према своме нахођењу даје суду предлог да ли ће се окривљено лице задржати односно ставити у притвор ако је на слободи а у изгледу је да ће побећи или осујетити истрагу. О предлогу тужиоца одлучује суд.

При саслушању окривљеног и сведока народни тужилац односно његов заменик има записничара коме диктира записник, Записник ће потписати народни тужилац, односно његов заменик, записничар и лице које се саслушава. Ако је то лице неписмено, ставиће на записник отисак палца десне руке, а потписаће га записничар, означивши то у записнику. Чим заврши истрагу, народни тужилац, односно његов заменик, ће саставити писмену оптужницу и поднети је са свим списима суду.

Ако народни тужилац односно његов заменик сматра да треба истрагу прекинути, односно да је у питању теже дело, онда ће предложити суду да се истрага прекине, окривљени пусти ако је у притвору, одн, да се упуту надлежном суду. У случају да суд не уважи предлог народног тужиоца односно његовог заменика, овај је дужан да поступи по одлуци суда.

По завршеној истрази и по поднетој оптужници суд ће одредити претрес, на који ће позвати ова потребна лица. Сви чланови суда и записничар морају бити присутни за све време претреса. Претрес почиње читањем оптужнице, коју чита народни тужилац односно његов заменик. Он на главном претресу заступа оптужбу. Претресом руководи председник већа.

Претрес је усмен, а само битне околности и изјаве унеће се у записник о претресу, који ће по закључењу претреса потписати председник, и секретар Претреса је јаван, ако суд друкчије не одлучи.

Оптужени има право на браниоца. Може му га и суд поставити у нарочито потребним случајевима. Бранилац може бити свако лице које није искључено по својим моралним особинама

По завршеном претресу веће закључује о томе да ли је ствар зрела за пресуду или није, Ако нађе да је зрела, изрећи ће пресуду којом се осуђује или којом, се оптужени ослобађају. У противном случају одредиће потребне допуне, а после њих ће одредити нов претрес. Ако суд на самом претресу утврди да није надлежан за пресуђење, донеће одлуку о томе и ствар упутити надлежном суду.

По завршеном претресу суд ће по слободном уверењу брижљиво оценити сав доказни материјал и околности, и казну одмерити према тежини

дела и његовим последицама. према степену кривичне одговорности и опасности кривца, узимајући у обзир све отежавајуће и олакшавајуће околности. „Ако се окривљени, по извршењу дела, трудио да активним учешћем допринесе остварењу циљева народноослободилачке борбе, суд ће, при изрицању казне, ово узети као нарочито олакшавајућу околност, а у особитим случајевима ослободити га сваке казне. Пресуда се изриче и објављује после тајног већања на коме све судије „имају једнако право гласа. У случају да се не постигне сагласност, одлучује већина. Кад се пресуда не доноси једногласно, члан већа који је остао у мањини уноси у записник о већању битне разлоге свог одвојеног мишљења. Овај записник о већању прикључиће се списима у затвореној коверти.¹³

Писмено састављене пресуде изерицане су у име: „У име српског народа“ и морале су имати: а) назив суда, имена свих чланова судског већа, секретара већа, оптуженог, народног тужиоца одн. његовог заменика, браниоца ако га има, место и време доношења пресуде и дело због кога се оптужени оптужује; б) одлуку суда, у којој ће тачно бити наведени лични подаци оптуженог, дело и квалификација дела, због којег га суд проглашује кривим и казну која се досуђује; в) образложење пресуде, које се мора одвојити од одлуке суда. У образложењу ће се тачно навести чињенице које је суд утврдио, као доказна средства, која су послужила суду за стицање уверења о истинитости чињенице, на пример признање оптуженог, искази сведока (поименице којих), исправе, вештаци, као и отежавајуће и олакшавајуће околности.

Писмено састављену пресуду потписаће сви чланови већа и секретар. У записник о главном претресу унеће се и кратка садржина пресуде коју је суд изрекао с битним разлозима исте.¹⁴

На крају, у члану 24 Одлуке стоји да „Пресуда овог суда је извршна. Суд ће је доставити на извршење надлежним властима.“ То значи да није дозвољена жалба на пресуду.

Суд за суђење злочина и преступа против српске националне части налазио се у Београду у Узун Мирковој улици бр. 2, међуспрат (Београдска Берза). После десетак дана Суд за суђење злочина и преступа против српске националне части преселио се у Драшковићеву ул. бр. 6/11 спрат. Јавност рада тј „рад са публиком“ био је одређен само пре подне од 9-12 часова.¹⁵

Створени правни оквир убрзао је формирање судских већа по окрузима али и у бројним институцијама (нпр. Београдском универзитету, Народном позоришту, Војном музеју и другим институцијама) са циљем провере части и моралног интегритета, испитивања огрешења о српску националну част бројних појединаца. По већ унапред састављеним списковима угледнијих и богатијих грађана, означених као припадници старог режима, експресно су доношене пресуде за појединце али и читаве групе које су пресудама

13 *Ibid.*,чланови 14-21. Одлуке.

14 *Ibid.*,члан 22 и 23. Одлуке.

15 *Борба* 29.01.1945.

губиле српску националну част а самим тим и грађанска права, и биле осуђене на разне казне, које су подразумевале и конфискацију имовине и удаљавање са посла.

Процес формирања судова части у појединим окрузима Србије текао је веома споро, због недостатка тзв, проверених кадрова. Тако су нпр. у Пироту и Јагодини ови судови формирани су тек у јуну 1945. непосредно пред њихово укидање и преношење надлежности окружне народне судове. Иако је Председништво АСНОСА инсистирало да бар председник и секретар буду правници структура ових судова и по унутрашњости често није била стручно адекватна и већински састављена од лаика различитих занимања. Иначе структура изабраних у окружним судовима углавном је била слична као Суда у Београду. Суд за суђење злочина и престапа против српске националне части у Пироту био је састављен од 4 радника, 3 земљорадника, једног ћурчију, једног студента права и само једног дипломираног правника. У Врању суд је био састављен од двојице судија, једног учитеља, једног ћака, једног рударског радника, два земљорадника, два радника и једног народног посланика. У Лесковцу у Судском већу били су један адвокат из Врања, 5 земљорадника, један дипломирани правник, један трговачки помоћник и једна текстилна радница. У Нишу од једног правника, 4 чиновника, једног столара, једног кројача, једног учитеља и два радника. У Зајечару Суд су чинили један дипломирани правник, један студент права, два радника и 4 земљорадника. У Јагодини председник судског већа био је бивши судија из Обреновца, секретар судијски приправник а судије два земљорадника, два радника, један учитељ и један рудар. У Шапцу два адвоката, два чиновника, један радник и пет земљорадника. У Прокупљу један правник, један судски чиновник, једна домаћица и 5 земљорадника, у Ваљеву један судија, један официр, студент права, радник, шеф унутрашњих послова, пекарски радник, домаћица и земљорадник, У Чачку дипломирани правник, две домаћице, 4 земљорадника, народни посланик и радник. У Ужицу један бивши судијски приправник, један правник, две домаћице, кројач, ковач, два земљорадника и један потпуковник ЈА. У Крагујевцу један адвокат, три правника, обућар, учитељица, један активни официр, земљорадник, један свештеник и један радник. У Пожаревцу две судије, опанчар, два радника, инжењер и један ученик. У Крушевцу судијски приправник, правник, учитељица, три земљорадника, студент, столар, учитељица у пензији и радник. Сем судова у Београду и делом у Шапцу остали судови су углавном каснили за суђењима тако да велики број предмета није ни отворен и пресуђен до гашења ових судова.¹⁶

У Војводини је посебном Одлуком Председништва Главног народноослободилачког одбора Војводине (ГНОВ) од 27. априла 1945. установљен Суд за суђење злочина и престапа против националне части народа Војводине. Злочинима и преступима против националне части народа Војводине

¹⁶ М. Митровић, *op.cit.*, 28.

сматрана су она дела којима се „штети или може штетити угледу и части народа Војводине и његовој борбеној и отпорној снази“ Искључена је била велеиздаја и помагање окупатора у вршењу ратних злочина. Одлуком Председништва ГНООВ од 24. Маја 1945. изабране су судије њих 28. За председника је изабран Стеван Крџалић, судија из Петровграда. Суд је судио у три већа – у Новом Саду, Петровграду и Сремској Митровици. Одлуком од 13. Септембра 1945. Овај суд је престао са радом а предмети пренети у надлежност окружних народних судова. За непуна три месеца рада суд је донео 113 пресуда, 85 предмета је остало нерешено. Процене неких аутора говоре да није више од 400 грађана Војводине имало било какве везе са судовима части.¹⁷

Поред судова за суђење злочина и преступа против српске националне части и Суда за суђење злочина и преступа против националне части народа Војводине постојали су и радили посебни судови части Београдског универзитета, на Економско-комерцијалној високој школи који је „за свагда искључио из школе укупно 6 професора, у Народном позоришту и другим институцијама.

Суд части на Београдском универзитету формиран је у склопу обнове односно Комисије за обнову Универзитета. Опширан и детаљан Правилник о суду части Београдског универзитета потврђен је од Повереништва за просвету у децембру 1944. чиме је суд отпочео свој рад. Он не носи назив Суд за суђење злочина и преступа против српске националне части него једноставно Суд части Београдског универзитета. Суд је имао 11 чланова које бира општи скуп (збор) наставног и помоћног наставног особља, председника, два потпредседника и секретара. Пуноважне одлуке доносило је најмање седам од 11 чланова. До половине маја 1945. до када је радио Суд части Београдског универзитета оценио је држање током окупације 370 наставника и асистената Београдског универзитета и факултета у Скопљу и Суботици. Суд части је утврдио да су се огрешили о дужност и част наставничког позива и обавезе научног радника према народу и Универзитету. Одлуке Суда части су преко Комисије достављене министру просвете који их је оснажио. На основу тих одлука од 370 наставника и асистената Београдског универзитета заједно са факултетима у Скопљу и Суботици удаљени су са Универзитета с тим да се њихов предмет преда Суду за суђење преступа против српске националне части укупно пет од којих два редовна, два ванредна и један доцент. Један је професор удаљен са Универзитета а његов предмет предат Државној комисији за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача.¹⁸ Укупно 12 професора, од којих 4 редовна, 7 ванредних и један асистент удаљени су са Универзитета. Четири редовна професора (Радослав Грујић, Боривоје Д. Милојевић, Реља З. Поповић и Павле М. Васић, пензиони су док је 31 професор и асистент

17 *Ibid.*, 124.

18 *Ibid.*, 141.

отпуштен из државне службе без права на принадлежности. Њих 18 је удаљено са Универзитета што су одбегли у Немачку.¹⁹

Међутим, ови судови нису у називу имали злочине и преступе против српске националне части већ једноставно су се звали Суд части и сходно томе доносили и своје одлуке. Поред тога, Суд за суђење злочина и преступа против српске националне части доносио је извршне пресуде, док су судови части Београдског универзитета, Економско-комерцијалне високе школе, Народног позоришта и других институција водили поступак и предлагали одлуке које је потврђивало Повереништво односно министарство просвете, науке и културе.

3. РАД СУДОВА – ПРЕСУДЕ

У припремним радњама које су се састојале у прављењу спискова лица којима је требало судити укључени су ОЗНА, Комисија за ратне злочине, војне власти односно војни судови, појединци а посебно партијске организације које су биле дужне да доставе спискове осумњичених, да прикупе доказе и обезбеде сведоке. Међутим то је упркос директивама био тежак задатак јер сем сумње и то да „да знамо да неко мора да одговара као непријатељ ништа конкретно нисмо имали.“²⁰

Највећи број суђења и пресуда односио се на привредну сарадњу са окупатором, на политичку, пропагандну, културну, уметничку и другу сарадњу са окупатором; за одржавање присних и пријатељских односа са припадницима окупаторске војске и власти; за кривице по положају одговорних лица из државне управе која се састојала и у нечињењу, односно „пропуштању дужних напора да не дође до срамног пораза и капитулације Југославије 1941. године.

Као облици сарадње са окупатором сматрано је било какво учешће у окупаторским формацијама, њихово помагање, вербална или писана осуда Народно ослободилачке борбе и њених припадника или помагача, а посебно ако је то имало за последицу опасност по живот тих лица. Привредна сарадња са окупатором подразумевала је стављање свог предузећа или занатске радње у службу окупатора и сваки рад уз његову сарадњу и помагање, послови лифериације, економске размене са окупатором и слично. Овако широко постављене кривице пружале су велике могућности произвољног тумачења сарадње, занемарујући при том егзистенцијалне разлоге. „Нисмо могли сви да одемо у шуму“.

Према доступној и истраженој документацији и литератури суђења се могу груписати у неколико група:

19 Државни архив Србије, Министарство просвете, Персонално одељење, фасцикла 2. Несређена грађа.

20 М. Митровић, *op.cit.*, 29.

3.1. Суђење припадницима Војске Краљевине Југославије

У Београду је суђено припадницима Војске Краљевине Југославије, највише официрима који су се 1942. и касније вратили из заробљеништва током рата који су се прикључили Недићевим формацијама. Посебну пажњу изазвало је суђење дивизијском генералу Мирославу Томићу, децембра 1944, суђење петорици заробљеника који су се вратили из Немачке и то дивизијском генералу Жарку Мајсторовићу, др Војиславу Радовановићу, чиновнику Министарства спољних послова, Милану Магдићу, банкарском чиновнику, Душану Јеремићу, начелнику Министарства социјалне политике и народног здравља, Добросаву Ратајцу, помоћнику министра ПТТ у пензији, Душану Јефтићу, судском пуковнику и другим лицима.²¹

3.2. Суђење лицима предратних и лицима Недићевог режима

Бројне су пресуде министрима у предратним владама, разним чиновницима који су радили у министарствима током окупације, били на разним положајима у бројним институцијама или се „дружили са окупатором“. Најпозантије је суђење министру Драгутину Јанковићу, који је писао уводне чланке у листу „Ново време“, др Јовану Савковићу, председнику Касационог суда у Београду, Томи Максимовићу комесару за избеглице и пресељенике у влади Милана Недића, Радисаву Аврамовићу, комесару Министарства саобраћаја, Војиславу Симоновићу, референту Министарства просвете, Владимиру Пауновићу, директору средње техничке школе у Ваљеву и многим другим лицима.²²

Суд је међу првим пресудама изрекао пресуду др Жарку Ступару, бившем доценту Правног факултета и осудио га 4 године тешког присилног рада и 8 година губитка српска националне части јер се добровољно понудио за тумача немачким властима у Министарству финансија, да се средином 1942. примио положаја доцента Правног факултета у Београду и злоупотребавајући углед ове највише научне установе, радио на духовном поробљавању омладине да је преко ради Београда одржао два предавања и говорио на политичким зборовима у унутрашњости и слично. Оптужени се бранио да су његове функције у министарству финансија биле чисто техничке природе, а да је морао да ради у установама, Недићевог режима

21 „Капитулантски генерал бивше југословенске војске Мирослав Томић осуђен је на седам година губитка националне части“, *Борба*, 8.2.1945.

22 „Др Драгутин Јанковић осуђен је на доживотни губитак српске националне части, на десет година лаког принудног рада и на конфискацију целокупне имовине“, *Борба*, 12.4.1945.

да би могао да издржава породицу и избеглице које је био примио код себе на стан. За положај доцента Универзитета тврдио је да му је био наметнут, а да није накнадно смео да поднесе оставку да не би испао „национално непоуздан“ и да својим говорима није величао окупатора и издајнике нити нападао народноослободилачку борбу.²³

3.3. Суђења за привредну сарадњу са окупатором

Најбројнија су суђења и суђено је читавим групама за привредну сарадњу са окупатором. По правилу уз друге казне њима је конфискована имовина од кућа, станова, покућства до радионица. Породици Момчиловић, Влади и Миливоју Митићу, оцу и сину, познатим трговцима из Београда и Ниша, неким лесковачким индустријалцима и многим другим лицима.

3.4. Дружење и пријатељство са окупатором

У ову групу спадају интересантни случајеви суђења са бројним бизарним детаљима. Тако нпр. Бранка Кудра, домаћица из Београда осуђена је на годину дана губитка националне части јер је за време окупације у радњи свога мужа, а у његовом одсуству, седела са једним немачким војником и пила ликер.²⁴

3.5. Суђења писцима и уметницима који су радили током окупације

Посебну пажњу су изазвала суђења песнику Сими Пандуровићу, првакињи Народног позоришта у Београду Жанки Стокић, Милану Стојановићу, редитељу истог позоришта и бројним уметницима, архитектама, новинарима и другим лицима.

Постоји сачуван недатирани списак од 177 лица против којих се води поступак код суда за суђење злочина и преступа против српске националне части у Београду²⁵ Међутим, не постоје егзактни подаци о укупном броју оптужених и осуђених код Суда за суђење злочина и преступа против српске националне части. Постоје само процене о броју пресуда које се крећу од 1000 до више хиљада.²⁶

23 „Суд Националне части у Београду осудио је др Жарка Ступара, бившег доцента универзитета, на 4 године тешког присилног рада и 8 година губитка националне части“, *Борба* 25.1.1945.

24 М. Митровић, *op.cit.* 92-93.

25 С. Цветковић, Н. Девећ, *ОЗНА-Рейресија комунистичког режима у Србији 1944-1946. Документи*, Catena Mundi, Институт за савремену историју, Београд, 2019, 381-386.

26 М. Митровић, наводи да у читавој Србији није било више од 1000 пресуда. М. Митровић, *op.cit.* 73.

Критике на рад Судова за националну част, као и читавог правосудног система, упућивала је малобројна опозиција комунистичкој власти. Посебно оштар у критици општег стања у земљи био је Милан Грол, председник Демократске странке и потпредседник јединствене владе. „У питању народних судова, та иста сама искуства траже пуније и одређеније правно нормирање. Народни суд не може остати на једном квалификованом судији уз два неквалификована, не може остати без законских мерила, и не може остати без обезбеђења нормалне одбране оптуженога.

Суд националне части, са широком надлежношћу и пресудама без апелата, с тешким последицама, схваћен је данас као средство за лишавање својине путем политичке инкриминације. Питање права својине односно ограничавања својине, и питање политичке исправности морају се решавати свако за себе, по законима за једно и друго, и редовним судовима. Поготову суд националне части онеспокојава јавно мишљење данас у осмом месецу режима, и не увећава кредит новоме поретку, ни у земљи ни споља.

С обуставом делатности суда националне части, треба да дође ревизија његових пресуда и амнестија неправедно осуђених.

С окончањем ратних операција треба да се ограничи делокрут ратних судова, по готову где није у питању интерес народне одбране. За обезбеђење мирног и спокојног унутарњег развоја, влада мора тражити и друге мере, без притиска и застрашивања тешким казнама ратнога суда.

Једна од тих мера је вера у редован суд, коју треба да покаже сама влада, и широкогрудна примена прве амнестије или нова амнестија.

Драконске казне нередовних судова не смањују одметање у шуму, у коју се у већини одмећу не завереници него очајници у страху од казни за политичка огрешења у прошлости – данас произвољно процењивана без обзира на време и прилике у којима је до њих дошло. Везивање за организацију Драже Михаиловића, ма у ком времену и виду, остаје увек као оптерећење многим хиљадама невиних људи који живе у страху од прогона. Они који под претњом учине тренутну услугу одметницима, третирају се и сами као одметници. У неким крајевима живот на селу претворен је у пакао...“²⁷

4. УКИДАЊЕ СУДА ЗА НАЦИОНАЛНУ ЧАСТ²⁸

Крајем јуна 1945. Председништво Народне скупштине донело је Закон о изменама и допунама Одлуке о установи Суда за суђење злочина и преступа против српске националне части од 11 новембра 1944. Одлуке о Суду за суђење злочина и преступа против српске националне части од

27 Мишљење Потпредседника владе Милана Грола о политичким питањима на дневном реду, предпроширења Авноја у Привремени парламент и припремне радње за Конституанту, јун 1945. М. Павловић, *Демокрайска сјранка 1941–1956*, Службени гласник, Београд, 2009, 382.

28 *Борба*, 28.6.1945.

11. децембра 1944, и Закона о изменама и допунама Одлуке Председништва АСНОС-а о Суду за суђење злочина и преступа против српске националне части од 9. априла 1945. У овом закону стоји да Специјални суд за суђење злочина и преступа против српске националне части, установљен Одлуком Председништва Велике антифашистичке народно-ослободилачке скупштине Србије од 11 новембра 1944 7. („Службени гласник Србије“ бр. 1, стр. 5) укида се и његова надлежност преноси се на Народне окружне судове. Све остале одредбе поменуте Одлуке остају на снази за Народне окружне судове.

Злочине и преступе против српске националне части народни окружни судови расправљаће и пресуђивати у већима од једног судије и два при-судитеља.

Чланом 3. Предвиђено је да Одлука о суду за суђење злочина... од 11 децембра 1944. остаје на снази са следећим изменама члан 3 укида се, Чланови 6,7,8, и 9 укидају се, члан 24 мења се и гласи; Противу пресуде народног окружног суда допуштена је жалба на Врховни суд Србије.

Чланом 4. Закона о изменама и допунама Одлуке Председништва АСНОС-а о Суду за суђење злочина и преступа...од 9. Априла 1945. мења се и гласи члан 1 укида се, члан 2 гласи: јавни тужилац Србије и његови органи покретаће поступак против извршилаца дела предвиђених чланом 1 и 2. Одлуке Велике Антифашистичке скупштине од 11. новембра 1944. године.²⁹

Усвајањем Закона о врстама казни³⁰ и Закона о конфискацији из јула 1945, као и Закона о судовима из августа 1945³¹ извршен је прелаз са ратног на мирнодопско стање у правосуђу. На тој је линији била и одлука Народне скупштине Србије о укидању специјалног суда за суђење злочина и преступа против српске националне части, пребацивање надлежности тих судова на редовне народне судове и увођење права жалбе.³²

29 „Претседништво Народне скупштине Србије укинуло је Суд за заштиту националне части ", *Борба* 28.6.1945.

30 Казне које ће изрицати грађански и војни судови јесу: 1. Новчана казна; 2. Принудни рад без лишења слободе; 3. Изгон из места пребивања, 4. Губитак политичких и појединих грађанских права; 5. Губитак права на јавну службу; 6. Губитак забрана бављења одређеном делатношћу или занатом; 7. Губитак или снижење чина или звања; 8. Лишење слободе; 9. Конфискација имовине; 10, Лишење слободе са принудним радом; 11. Губитак држављанства; 12. Смрт, Члан 1. Закона о врстама казни. *Борба* 8.7.1945.

31 До доношења Закона о уређењу народних судова августа 1945. У Демократској Федеративној Југославији правосуђе врше: Врховни суд Демократске Федеративне Југославије, врховни судови појединих федералних јединица, Врховни суд Војводине, Окружни судови и срески судови. Посебним законима могу се основати специјални судови и овластити федералне јединице да оснују помирителне (мировне) судове при чему ће се одредити њихова организација и надлежност. *Борба*, 5. 7.1945.

32 *Борба*, 8.7.1945.

5. ЗАКЉУЧАК

Суд за суђење злочина и преступа против српске националне части је јединствен пример у судској грани власти. Радио је мање од осам месеци, имао је своја судска већа у 16 округа Србије и 2 већа у Београду. Био је састављен више од лаика него од дипломираних правника.³³

Неки аутори сматрају да је преузет из праксе СССР, Међутим у СССР су постојали разне варијанте судова за официрску част али не и за посебно за руску националну, или совјетску националну част.

Они који су донели одлуку о установљењу суда нису дефинисали у ни једном параграфу шта је српска национална част. Али су описно дефинисали дела за која ће се судити а то су била помагање непријатеља, сарадња, и сл, Другим речима егзистенцијална питања живота под окупацијом могла су лако бити подведена под кршење норми српске националне части, како је то Одлуком прописано и како су судије на јавним суђењима дефинисале кривицу. Комунисти су бранили постојање и рад ових судова чињеницом да док су се они борили други су седели и радили у својим кућама и на радним местима и сарађивали са окупатором чиме су част свог народа ставили у службу фашистичке идеологије.³⁴

У крајњој линији радило се о елиминацији политичких противника из политичког и јавног живота, и одузимање имовине. По правилу са губитком српске националне части, следила је и временска казна на тежак или лакши присиљан рад и конфискацију целокупне имовине, кућа, фабрика, радњи и сл. При том конфискација имовине била је трајна мера и није се враћала имовинама у случају помиловања или издржавања казне. У крајњој линији и рад овог суда поред других мера, конфискације, експропријације, тајних ликвидација, суђења пред војним судовима и сл, радило се о елиминацији грађанске класе и изградњи новог друштва.

Судови са истим циљем основани су и у другим републикама само су носили другачији назив. Тако нпр. у Хрватској су судили судови за заштиту националне части Хрвата и Срба у Хрватској који су деловали од 24. априла 1945. године³⁵

33 Изворна документација о раду ових судова фрагментарно је сачувана и то ствара посебан проблем истраживачима. Нису пронађени уписници, ако су опште и постојали. Део документације налази се у Историјском архиву Београда а део у Државном архиву Србије у Железнику.

34 *Борба*, 28.06.1945. и 5.7.1945.

35 Судови за заштиту националне части Хрвата и Срба радили су у Хрватској од 24. априла до 8. септембра 1945. И донели око 3000 пресуда. М. Grahek Ravančić; „Razvoj pravosudnih vlasti i odgovarajućega pravnog okvira u Hrvatskoj 1945. godine“; *Časopis za suvremenu povjest*, 1/2021, 171. Одлуком од 1 јула 1945. године Председништво Македонског Собрања ставило је ван снаге закон о судовима националне части, Исто је учинило Одлуком од 1 јула Председништво Црногорске народне скупштине, *Борба*, 8.7.1945.

Краткотрајан рад овог специјалног суда у ствари прикривеног средства за уништење грађанске класе, непоштених интелектуалаца означених као сарадници и помагачи окупатора и као непријатељи народа односно народни непријатељи оставо је значајне последице на српско друштво, посебно на Универзитет у Београду, на велики број привредника и власника већих занатских радњи, уметнике и остале грађане профилисане као непријатеље српског народа којима је одузета српска национална част. Јавна суђења, доношење пресуде у једном дану, извршна пресуда без права на жалбу, образложења пресуда са идеолошким квалификацијама и дискредитацијом оптужених и видне намере да се именовани осуди, поред осталих казни и на конфискацију имовине, чак и станова и кућа у које су се усељавали заслужни борци и грађани, стварали су велику личну и имовинску несигурност и рестрибуцију материјалних добара. Проћи ће више од 65 година а да ће Србија опет у судским поступцима рехабилитовати оптужене и враћати одузету имовину.

ЛИТЕРАТУРА

- Grahek Ravančić M.; „Razvoj pravosudnih vlasti i odgovarajućega pravnog okvira u Hrvatskoj 1945. godine“, *Časopis za suvremenu povjest*, 1/2021.
- Grahek Ravančić M. „Sudovi za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj – tisak i propaganda o sudovima 1945. godine“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 65/2023.
- Митровић М., *Српска национална часић њред законом 1945*. Институт за новију историју Србије, Београд, 2007.
- Нешковић Б., *Полићички извешћјај на Првом ванредном заседању АСНОС-а 8 аћрила 1945*., Јединствени народноослободилачки фронт, Београд, 1945.
- Nikolić K., Dimitrijević B., „Formiranje OZN-e u Srbiji i Beogradu i likvidacije ‘narodnih neprijatelja 1944‘“, *Istorija 20. veka*, Beograd, 2/ 2010.
- Павловић М., *Демократијска сћранка 1941–1952*, Службени гласник, Институт за савремену историју, Београд, 2009.
- Pavlović M., „Zločini oslobodioca“ - zadatak srpske historiografije visokog prioriteta“, *Istorija 20. Veka*, Beograd, 3/2010.
- Павловић М., *Полићичке сћранке у Србију 1944-1945*, Институт за савремену историју, Београд, 2014.
- Цветковић С., *Између срћа и чекића. Рећресија у Србију 1944-1953*. Институт за савремену историју, Београд, 2006.
- Цветковић С., Девић Н., *ОЗНА- Рећресија комунистћичкој режима у Србију 1944-1946. Документи*, Catena mundi, Институт за савремену историју, Београд, 2019.
- Трипковић Ђ., *Прилике у Јућославију и Велика Брићанија 1945-1948*, Институт за савремену историју, Београд, 1990.
- Ћулиновић F., *Pravosuđe u Jugoslaviji*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946.

ОСТАЛИ ИЗВОРИ

Државни архив Србије, Фонд Земалска комисија за злочине окупатора и њихових помагача Фонд Министарство просвете, Фонд Безбедносно информативна агенција.

Извештај о досадашњем раду председништва антифашистичке Скупштинске народној ослобођења Србије поднет на I ванредном заседању Скупштинске од 8 априла 1945 године, Председништво народне Скупштине Србије, Београд, 1945.

Одлука о установи Суда за суђење злочина и преступа против српске националне части, *Службени гласник Србије*, бр. 1/45 од 24.2.1945. године.

Одлука Претседништва АСНОС-а о суду за суђење злочина и преступа против српске националне части, Претседништво АСНОС-а, Београд, 1944.

Одлука о Суду за суђење злочина и преступа против српске националне части, *Службени гласнику Србије*, бр. 3/45 од 10.3.1945. године.

Momčilo Pavlović, PhD*

Pavle Pavlović, MA**

REVOLUTIONARY JUDICIARY IN SERBIA 1944-1945. - COURT FOR TRIAL OF CRIMES AND OFFENCES AGAINST SERBIAN NATIONAL HONOR

Summary

The Court for the Trial of Offenses and Crimes against Serbian National Honor was a special court established during the period of the communist takeover of power in Serbia and Yugoslavia (November 1944-June 1945) and the revolutionary changes in the state and social system of the country. It was formed by a special decision of the revolutionary great anti-fascist assembly of Serbia. The decision did not define what Serbian national honor was, but only listed the incriminated actions, which were based on the real or profiled activity of individuals and groups during the German occupation, cooperation in serving the occupier and the general concept of treason against the people. The essence of the sentences it pronounced consisted of verdicts that deprived Serbian national honor, sentences to heavier or lighter forced labor for up to 10 years, but also confiscation of property. The loss of Serbian national honor consisted in the loss

* Full Professor, Faculty of Diplomacy and Security, Nikola Tesla University, momcilo.pavlovic@fdb.edu.rsm.

** Research Associate, Institute of Social Sciences, Belgrade, ppavlovic@idn.org.rs.

of political rights (the right to vote or be elected, the right to a pension and other social rights). In addition to lawyers, laymen, i.e. people of various professions from farmers and workers to teachers and craftsmen, were appointed to the composition of the judicial panels. The verdicts were enforceable without the right of appeal.

Keywords: Serbia, court, Serbian national honor, decision, verdict.